Primii paşi în realizarea ediţiei electronice a *Lexiconului de la Buda* (1825)

Maria ALDEA*[1], Bogdan HARHĂTĂ[2],
Daniel-Corneliu LEUCUȚA[3], Lilla-Marta VREMIR[2]

Key-words: *the Lexicon of Buda, Romanian lexicography, digitalized lexicography, digital edition*

Proiectele de digitalizare a resurselor lexicografice implementate în ultimii ani în spațiul autohton de către echipe mixte de cercetători – lingviști și informaticieni – atestă racordarea lexicografiei românești contemporane la orientări similare europene și nu numai. În acest sens, sunt de notorietate tentativele de informatizare a dicționarelor românești actuale, și anume: *DEX on-line* (www.dexonline.ro), *EDTLR – Dicționarul Limbii Române în format electronic,* realizarea *Corpusului lexicografic românesc esențial (CLRE)*, dar și proiectul de informatizare a *Dicționarului – tezaur al Limbii Române*, desfășurat sub tutela Academiei Române.

După cum se poate remarca, aceste încercări au ca finalitate digitalizarea resurselor lexicografice contemporane. Cu toate că de-a lungul timpului au fost publicate în format tipărit ediții filologice ale unor glosare românești bilingve – amintim, de exemplu, pe cele elaborate de Gheorghe Chivu (Dictionarium 2008), Ladislau Gáldi (Klein 1944) ș. a. –, până în momentul implementării proiectului nostru nu au existat tentative de informatizare a lucrărilor lexicografice vechi.

De aceea, prin cercetarea noastră, dorim, pe de o parte, să îndreptăm atenția specialiștilor spre *perioada veche* a limbii române și, pe de altă parte, să recuperăm și să repunem în circulație, prin intermediul mijloacelor electronice, o operă lexicografică de excepție a erudiților Școlii Ardelene, și anume *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemtescu quare de mai mulţi autori, in cursul a trideci, si mai multoru ani s'au lucrat. Seu Lexicon valachico-latino-hungarico -germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et Sumtibus Typografiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825, cunoscut în literatura de specialitate cu denumirea *Lexiconul de*

* [1] Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
[2] Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca.
[3] Universitatea de Medicină şi Farmacie „Iuliu Haţieganu", Cluj-Napoca.

Acest articol, prezentat la workshop-ul *Situația lexicografiei academice românești actuale*, Iași, 17–18 mai 2012, este elaborat în cadrul proiectului nr. PN-II-RU-TE-2011-3-0170, finanțat de Autoritatea Națională Română pentru Cercetarea Științifică, CNCS-UEFISCDI.

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

la Buda (1825).

După cum se poate observa chiar din simpla lectură a titlului, *Lexiconul de la Buda* (1825) este rezultatul a peste treizeci de ani de eforturi intelectuale ale unora dintre erudiții transilvăneni: Samuil Micu, Vasile Coloși, Ioan Corneli, Petru Maior, Ioan Teodorovici, Alexandru Teodori ș.a. Elaborat în patru limbi, prin cuvintele înregistrate, *Lexiconul de la Buda* (1825) conservă memoria semantică a arealului transilvănean, un spațiu plurietnic și plurilingv prin excelență (Aldea 2011a: 42), iar prin aparatul critic/ tehnic pe care-l pune în evidență, aliniază lexicografia românească tendințelor similare din spațiul romanic (Aldea 2011b: 172). Considerat drept primul dicționar explicativ și etimologic al limbii române (Seche 1966/ 1969 ; Lupu 1999 ; Chivu 2007 ; Chivu 2008), *Lexiconul de la Buda* (1825) constituie punctul de reper al lexicografiei românești moderne.

În ciuda valorii inestimabile, acest lexicon n-a cunoscut până în prezent nicio reeditare. Cu toate acestea, variante scanate și OCR-izate ale acestuia pot fi reperate în spațiul virtual, însă acestea nu îndeplinesc standardul de calitate specific unei asemenea întreprinderi. Mai precis, pagina scanată are părți obscure, grafemele din textul original apar în varianta OCR-izată cu simboluri „parazite", rezultatele sunt afișate într-o manieră reducționistă ș.a.m.d.

De aceea, prin proiectul nostru (cod PN-II-RU-TE-2011-3-0170), desfășurat pe durata a 24 de luni (5 octombrie 2011 – 4 octombrie 2013), finanțat de Autoritatea Națională pentru Cercetarea Științifică, UEFISCDI-CNCS, ne propunem să realizăm o ediție emendată și prelucrată electronic pentru consultare on-line a acestei lucrări reprezentative a Școlii Ardelene.

În vederea realizării acestui obiectiv, sunt necesare îndeplinirea câtorva aspecte: (a) crearea și implementarea programului informatic, (b) procesarea manuală a conținutului *Lexiconului de la Buda* (1825), (c) revizia tehnică a textului original, actualizarea ortografiei, revizia informației gramaticale, a lexemelor și a etimologiei.

Din punct de vedere lingvistic, până în prezent s-au realizat două aspecte extrem de importante pentru buna desfășurare a proiectului nostru, și anume: s-au stabilit normele de lucru (mai precis, respectarea tipografică, tehnică şi a conţinutului informaţional a originalului în tehnoredactare) și s-au procesat manual peste 600 de pagini din lexicon.

În schimb, implementarea programului informatic a vizat mai multe componente. Mai întâi, a fost realizată ontologia bazei de date. Astfel, membrii echipei au stabilit structura bazei de date care va permite funcționalitatea dorită, necesară pentru afișarea intrărilor, imaginilor și posibilitățile de căutare în baza de date. Apoi, a fost creat programul informatic, care constituie, înainte de toate, interfața de lucru ce permite editorilor accesul simultan la baza de date. Acest aspect a fost realizat printr-o arhitectură de tip client server, prin care serverul permite consultarea și operarea de modificări în baza de date la utilizatori diferiți. Desigur, pentru fiecare editor al dicționarului s-a creat un cont, care permite, pe baza unui nume de utilizator sau a căsuței de mail și pe baza parolei la sistem, accesul la baza de date. În urma unei autentificări corecte, editorii au acces la ecranul de start al interfeței de lucru (Fig. 1).

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

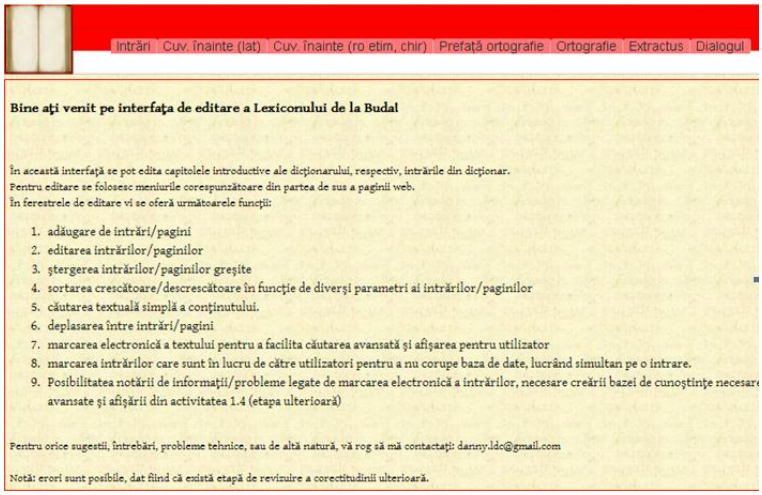

Fig. 1

În cadrul interfeţei programului, există ferestre care permit munca atât la capitolele introductive ale dicţionarului (*Cuvânt înainte*, *Ortografia*, *Dialogul*, *Extractus*), cât şi la intrările propriu-zise din dicţionar.

Referitor la aceste capitole, programul permite adăugarea de elemente (intrări, pagini atât din capitolele introductive, cât şi din dicţionarul propriu-zis), editarea şi ştergerea acestora. Pentru a facilita munca în mediul electronic, programul creat afişează lista tuturor elementelor, listă ce poate fi consultată fie direct, prin afişarea unui număr de elemente pe ecran, fie prin răsfoire, ori prin deplasare atât la ecranele adiacente, cât şi pe grupuri de elemente mult mai mari. De asemenea, lista permite afişarea în ordinea apariţiei intrărilor în dicţionar, respectiv, în ordinea paginilor pentru capitolele introductive. În funcţie de opţiune şi de interes, ordinea de afişare (ascendent sau descendent) poate fi modificată; de exemplu, afişarea intrărilor la care nu a fost încă introdus textul într-o anumită limbă (germană, latină, maghiară etc.). În acest fel se facilitează gestiunea muncii la dicţionar, care, prin natura lui, implică o colaborare simultană a editorilor cu competenţe diferite. Tot aici există şi posibilitatea de a căuta în baza de date, permiţându-se astfel regăsirea rapidă a elementului dorit şi editarea intrărilor pentru eficientizarea muncii.

Mai mult, pentru a nu strica integritatea datelor, a intrărilor la care editorii lucrează, a fost creat un marcaj special care să atenţioneze asupra muncii în desfăşurare pe o anumită intrare.

Interfaţa de lucru pentru capitolele introductive permite editarea textului original în latină, scrierea cu grafie etimologizantă sau în chirilică, editarea textului transcris şi a celui tradus (Fig. 2 şi Fig. 3).

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

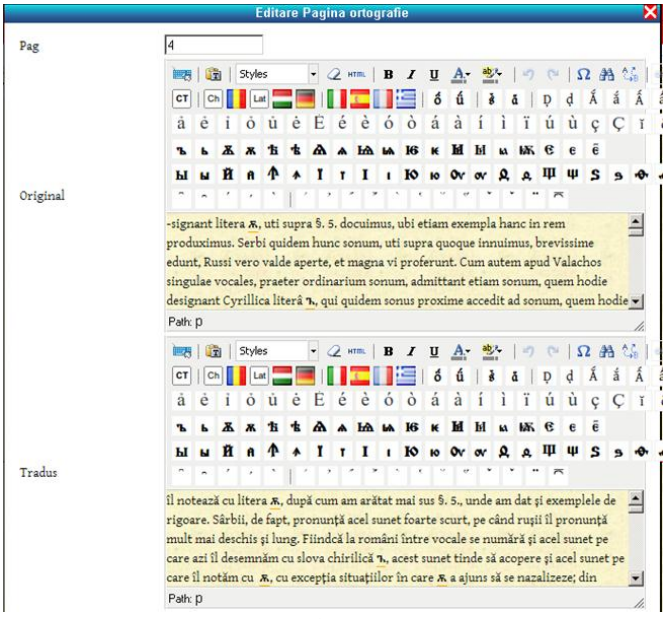

Fig. 2

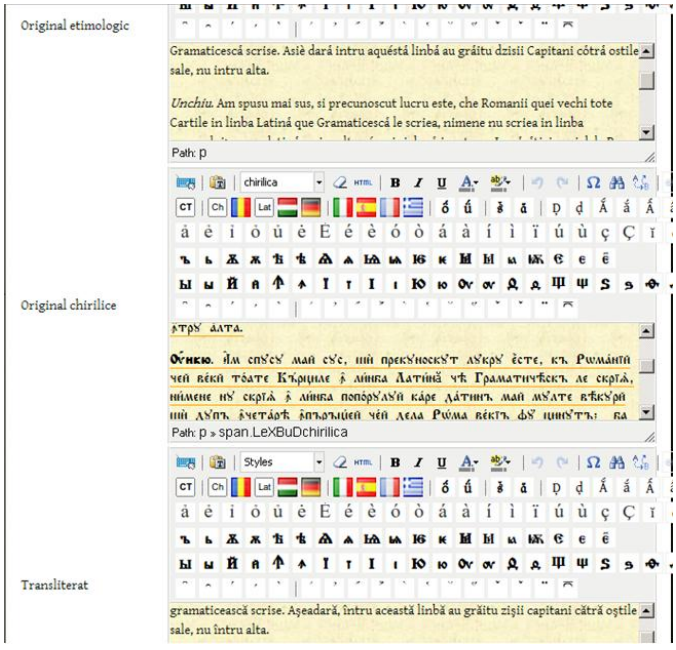

Fig. 3

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

Interfaţa de lucru pentru editarea intrărilor din dicţionar permite introducerea textului, aşa cum apare el în varianta tipărită (vezi Fig. 4 şi Fig. 5).

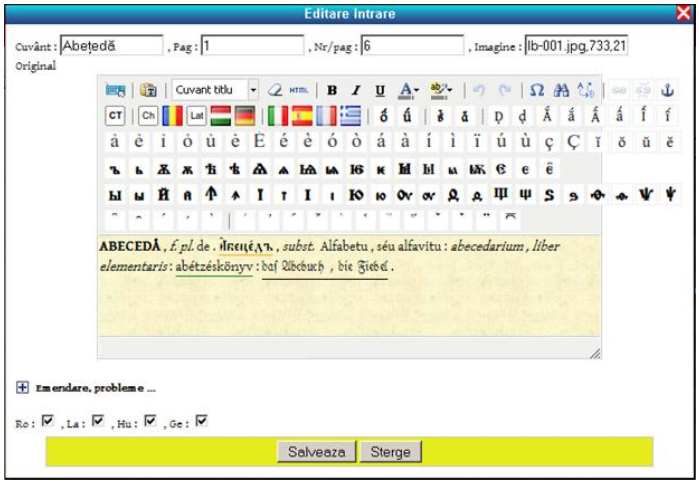

Fig. 5

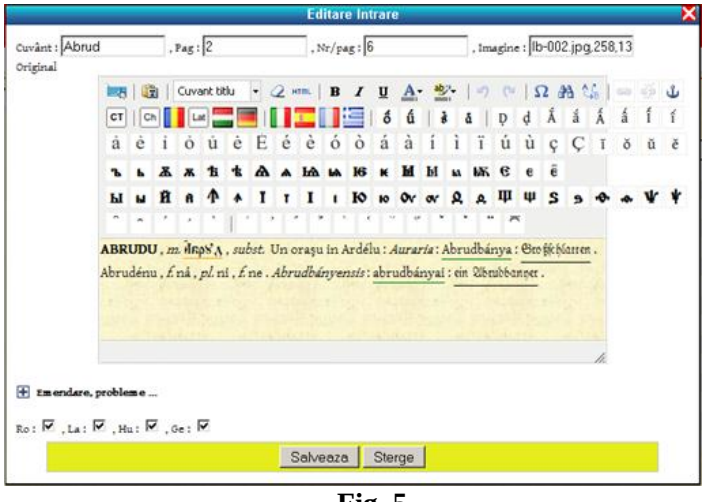

Fig. 5

Întrucât textul conţine caractere ce nu pot fi introduse uşor utilizând tastaturile actuale, interfaţa are un editor de text ce permite introducerea de slove chirilice, accente sau spirite (oxia, psili ş.a.), grafeme specifice atât ortografiilor maghiare şi germane de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, cât şi românei etimologizante. Precizăm aici că în vederea afişării textului redactat cu slove chirilice a fost creat un nou font chirilic, necesar întrucât există slove care nu sunt prezente în fonturile

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

chirilice actuale; de asemenea, au fost create și unele grafeme a căror formă actuală diferă de cea întâlnită în lexicon. Editarea fontului a fost realizată în programul gratuit FontForge, ce permite desenarea de litere, modificarea formei acestora și asocierea lor cu codul Unicode. În plus, textul introdus poate fi formatat (îngroșat, scris aldin) în așa fel încât să corespundă textului tipărit. Mai mult, pentru semnalarea diverselor erori sau probleme întâlnite de către editori, se oferă și posibilitatea colorării textului. În scopul facilitării muncii, programul oferă posibilitatea de a căuta și înlocui litere / zone de text. În cazul în care formatarea textului are erori, programul informatic permite eliminarea formatărilor pe zona de text selectată. De asemenea, este posibilă atât vizualizarea textului în format HTML, cât și editarea sa la nivel avansat. Desigur, editarea textului în format HTML trebuie făcută cu grijă pentru a nu afecta zone mai extinse din cadrul intrării. Formatările trebuie restrânse la minimul posibil pentru a nu duce la dificultăți în momentul căutării de informații în intrări. În aceeași fereastră se introduce și informația necesară afișării doar a unui fragment din imaginea scanată care conține intrarea curentă. Imaginile scanate beneficiază de un watermark, ce indică sursa scanării, și anume www.bcucluj.ro (cf. Fig. 6 și Fig. 7).

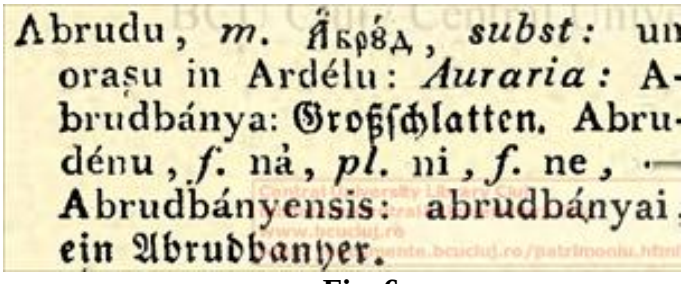

Abrudu, *m.* Ábrúd, *subst:* un
orașu in Ardélu: *Auraria:* A-
brudbánya: Groſsſchlatten. Abru-
dénu, *f.* nă, *pl.* ni, *f.* ne, —
Abrudbányensis: abrudbányai,
ein Abrudbanyer.

Fig. 6

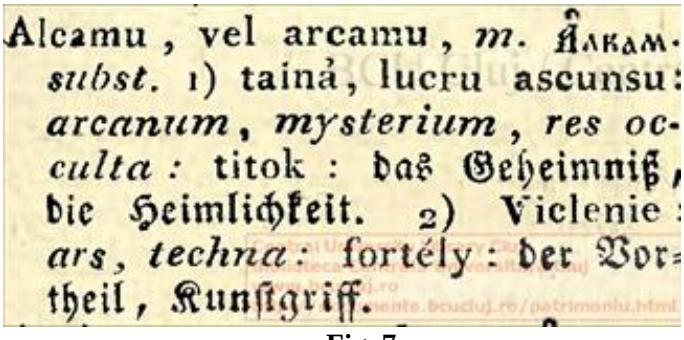

Alcamu, vel arcamu, *m.* Álkam.
subst. 1) taină, lucru ascunsu:
*arcanum, mysterium, res oc-
culta:* titok: das Geheimniß,
die Heimlichkeit. 2) Viclenie:
ars, techna: fortély: der Vor-
theil, Kunſtgriff.

Fig. 7

Partea informatică a fost realizată cu instrumente specifice, apelându-se doar la programe gratuite. Astfel, partea dinamică a site-ului a fost realizată în PHP, ce oferă pagini cu conținut HTML, formatat cu CSS și cu interactivitate crescută prin JavaScript. Site-ul este plasat pe un server Apache, iar baza de date utilizată este

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

MySQL. Site-ul va fi accesibil în mai multe limbi (română, engleză, maghiară şi germană).

Aşadar, până în momentul acestei prezentări au fost implementate toate elementele prevăzute şi necesare unei bune evoluţii a muncii noastre. Credem cu certitudine că îndeplinirea activităţilor preconizate va permite ducerea la bun sfârşit a proiectului nostru şi punerea în circulaţie a acestui monument de limbă prin realizarea unei ediţii electronice accesibile unui public larg, specialist şi nespecialist.

Mai mult, accesul la conţinutul ediţiei electronice a *Lexiconului de la Buda* (1825) va fi facilitat prin implementarea unui motor de căutare multifuncţional care să permită interogarea simplă (după cuvântul-titlu), avansată, în corpul intrării (după informaţii gramaticale şi etimologice, după proverbe şi citări ale autorilor antici, după limbile străine prezente în lexicon altele decât latina, maghiara şi germana, după indicaţiile de întrebuinţare etc.) şi după imagine (reproducerea în facsimil a cuvântului).

Bibliografie

Aldea 2011a: Maria Aldea, *Importanţa Lexiconului de la Buda (1825) pentru lexicografia românească*, „Astra blăjeană”, publicaţie trimestrială editată de ASTRA – Despărţământul „Timotei Cipariu” Blaj, XV, nr. 3 (60), p. 42.

Aldea 2011b: Maria Aldea, *Entre vérité scientifique et exagération: l'étymologie. Étude de cas: le Lexicon de Buda (1825)*, în vol. *Les dictionnaires et l'emprunt. XVIe-XXIe siècle*, Sous la direction de Agnès Steuckardt, Odile Leclercq, Aïno Niklas-Salminen, Mathilde Thorel, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, p. 167–182.

Chivu 2007: Gh. Chivu, *Este Lexiconul de la Buda un dicţionar etimologic?*, în *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, Sanda Reinheimer Rîpeanu et Ioana Vintilă-Rădulescu (coordonare), Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 61–65.

Chivu 2008: Gh. Chivu, *Lexiconul de la Buda – primul dicţionar modern al limbii române*, în *Language and Literature. European Landmarks of Identity / Limbă şi literatură. Repere identitare în context european. Lucrările celei de-a VI-a conferinţe internaţionale a Facultăţii de Litere, Piteşti, 23–25 mai 2008*, Volumul I, Piteşti, Editura Universităţii din Piteşti, p. 26–29.

Dictionarium 2008: *Dictionarium valachico-latinum: primul dicţionar al limbii române*, Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Klein 1944: Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*, Bevezetö tanulmánnyal közztészi Gáldi László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Lupu 1999: Coman Lupu, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780–1860)*, Bucureşti, Logos.

Seche 1966 / 1969: Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)

The First Steps to the Achievement of the *Lexicon of Buda* (1825)'s Digital Edition

Our paper presents the state of art of our research project, code PN-II-RU-TE-2011-3-0170, supported by the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS-UEFISCDI, whose aim is to recover an *ancient* lexicographical work, and to put it to circulation by means of computerization. It's about the *Lexicon of Buda (1825)*, a master-work of the Enlightenment age movement of Transylvanian School, which fully aligns the Romanian lexicography, by means of the tools it puts to use, to the dictionary tradition of Europe.

Putting the content of lexicon in digital form aims to multiple goals, such as: (a) to promote the cultural and linguistic inherited background, (b) to be an available platform to a large public, (c) to offer a search-available corpus to the public.

BDD-A1097 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:24 UTC)